

Tentoonstelling over verdraagzaamheid roept vragen op

Llewellyn Bogaers

De tentoonstelling 'Vormen van verdraagzaamheid' in Museum Catharijneconvent opent met een lofzang op de gewetensvrijheid, het paradedepaardje van de Republiek: hier zijn mensen gegarandeerd vrij in hun geweten. In de volgende zaal horen wij wat dit in de praktijk betekent: de bezoeker wordt overspoeld door donderpreken waarin andersgelovigen verketterd worden. In weer een volgende zaal zien we dat gewetensvrijheid geen geloofsvrijheid inhoudt: we betreden de wereld van schuilkerken. De bevoorrechte gereformeerde religie had alle kerken gekregen. De overige gezindten, katholieke, luthers, doopsgezinde en remonstrant, moesten onopvallend in een woning of schuur ter kerke gaan. Zij mochten geen klokken luiden en niet hard zingen.

Utrecht telde veertien schuilkerken. Ondanks deze ongelijkwaardigheid was er in de Republiek 'omgangs-oecumene', zo leert de volgende zaal ons. Met deze ongrijpbare term wordt uitgedrukt dat er tussen andersgelovigen in het dagelijks leven vreedzaam contact was, niet alleen op de werkvloer en in schutterijen, maar ook in hun buurt, vriendenkring en familie. Echter niet in overheidsfuncties, daarvoor was het lidmaatschap van de gereformeerde kerk vereist. Aan deze voorwaarde werd, zo leert een tekstbord, in de loop van de zeventiende eeuw steeds strikter de hand gehouden.

Gereformeerden

Tegelijkertijd, zo laat een stem horen, hadden gereformeerden in het openbare leven "maar een licht voordeel" ten opzichte van andere gezindten. Is politieke uitsluiting dan een licht nadeel? De laatste zaal leert ons katholieke en doopsgezinde kunstenaars kennen. Zo krijgen wij een inkijkje in de pluriformiteit van hun wereld en zien we wat een prachtige kunst er in rijke huiskerken hing. Hier hangen doorleefde portretten van vooraanstaande katholieke en doopsgezinde leidsmannen. En passant informeren de tekstborden ons over het katholieke opbouwwerk (de klopjes) en over repressie: over gedoogden die katholieken voor hun eredienst moesten betalen – in het Kennemerland 3.800 gulden per jaar -, over invallen tijdens missen en losgeld voor gearresteerde priesters.

Schokkerig

De tentoonstelling geeft een schokkerig, incoherent beeld. Zij wil de toeschouwer verleiden om het begrip omgangs-oecumene te omhelzen, maar roept vooral vragen op: wat is gewetensvrijheid waard als er geen geloofsvrijheid

* Isaac van Ostade (1621-1649) maakte deze sfeervolle pentekening van een katholieke bijeenkomst.

is? Als andersdenkenden achtergesteld en verketterd worden? Maar bovenal: klopt het beeld van de zeventiende-eeuwse 'omgangs-oecumene'?

De term 'oecumene' drukt een streven naar religieuze eenheid uit. Was dit streven er in de zeventiende eeuw? Zeker niet. De term is een moderne constructie. Destijds sprak men van tolerantie. Tolerantie betekende toen niet wat het nu betekent: leven en laten leven. Het betekende: verdragen wat niet te verdragen is. Dat brengt ons een stukje dicht bij de toenmalige realiteit. Als katholieken al in besturen zaten, dan toch niet als voorzitter en altijd in de minderheid. Op de werkvloer en in het bureacontact was er een zeker pragmatisme in het onderlinge

contact. Maar dat betekende niet dat er veel onderling getrouwd werd of dat het om het even was in welk geloof een weeskind werd opgevoed. Naast vriendschap was er wantrouwen.

Dat de katholieke kerk een revival zou doormaken was niet vanzelfsprekend. Katholieken was hun kerkelijk-religieuze erfgoed ontnomen. In de eerste decennia ontbrak het hun aan voldoende zielzorgers, zeker in grensgebieden. Toch hebben zij met grote volharding en onder grote druk – tegen de wet in – hun kerk weer weten op te bouwen. Als een daad van geweldloos verzet.

Onderbelicht

De onevenwichtigheid in de tentoonstelling schuilt in het feit dat

er geen sectie gewijd is aan de achterstelling van de gedoogde religies. Daardoor blijft hun pijn onderbelicht. Tentoonstelling en boek geven de visie weer van een oppervlakkige waarnemer. Het ontbreekt aan inlevingsvermogen. Want wat gebeurde er onder de oppervlakte? Betekent 'vreedzame co-existentie' voor de gedoogde hetzelfde als voor de gedoogde? De een heeft de macht, de ander niet. De bevoorrechte kerk werd door de overheid bekostigd, de ander moest niet alleen zijn eigen kerk, geestelijken en armen onderhouden, maar ook nog belasting en gedooggeld betalen en soms losgeld. In deze constructie is frictie ingebakken. En dan belicht de tentoonstelling niet systematisch. De onderlinge communicatie wordt al te rooskleurig voorgesteld. Terwijl de politieke uitsluiting in de Gouden Eeuw, zeker in grote steden, de zenuwknopen van de Republiek, steeds scherper werd doorgevoerd en de zuilen steeds zichtbaarder werden.

De term 'omgangs-oecumene' is in 1979 ontwikkeld, toen een oppervlakkige inzet voldoende leek om de interculturele communicatie te bewerkstelligen. Die tijden zijn veranderd. Het gaat nu om een echte dialoog. Ook met de geschiedenis. Omdat die doorwerkt in heden en toekomst. Het spanningsveld tussen gewetensvrijheid en geloofsvrijheid is nog steeds een thema, nu ten aanzien van de islam. De tentoonstelling had aan kracht en belang gewonnen als de diverse vormen van intolerantie in de Republiek systematischer waren belicht. Er kan geen omgangs-oecumene zijn zonder verkenning van wederzijdse overtuigingen en pijnpunten.

De tentoonstelling 'Vormen van verdraagzaamheid, Religieuze (in)tolerantie in de Gouden Eeuw' is tot 6 januari in Museum Catharijneconvent te zien.

Dr. Llewellyn Bogaers doet onderzoek naar de verhouding katholiek-protestant in vroegmodern Utrecht.

Middag over Engelen in de Domkerk

Naar aanleiding van de expositie Engelen in de Domkerk verzorgt ds Netty de Jong-Dorland op dinsdagmiddag 10 december in het DomCafé een middag over Engelen.

In de Bijbel komen veelvuldig engelen voor. Een paar kennen we wellicht bij name: Gabriël, Michaël, Rafaël. De meeste engelen kennen we echter niet bij name. Toch spelen ze een rol, bijvoorbeeld in de aartsvaderverhalen, in de verhalen over Mozes, in de profetenverhalen, bij de geboorteaankondiging en in de verhalen over Jezus, bij de passie en de opstanding en in de Openbaring van Johannes. Deze middag staan we stil bij de vraag: Welke functie vervullen ze? En we kijken hoe schilders en iconenschilders ze hebben verbeeld.

De middag over Engelen sluit aan bij de Advents expositie Engelen in de Domkerk, die bestaat uit manshoge Engelenbeelden van kunstenaar Ela Venbroek. Wie dinsdag 10 december om 15.00

uur komt, kan in aanwezigheid van de kunstenaar haar engelen beelden bekijken. In de DomShop zijn ansichtkaarten te koop van deze en vele andere engelen.

De expositie 'Engelen in de Domkerk' is dagelijks te zien van 11.00 tot 16.00 uur, zaterdag van 11.00 tot 15.30 en zondag van 14.00 tot 16.00 uur; tot en met 7 januari. De lezing 'Een middag over Engelen' door ds Netty de Jong-Dorland op dinsdag 10 december duurt van 16.00 tot 17.30 uur; opgave bij: predikant@domkerk.nl.

kerk in de stad

IS EEN UITGAVE VAN DE PROTESTANTSE GEMEENTE UTRECHT EN VERSCHIJNT ALS REGEL EENS IN DE VEERTIEN DAGEN

REDACTIE

Elly Bakker, Sietske Gerritsen, Arie Moolenaar, Frans Rozemond (DMO), Daan van der Waals en een vacature

HOOFDREDACTEUR

Peter van der Ros

REDACTIEADRES

Eykmanlaan 433, 3571 JR Utrecht
telefoon 2737 542
fax 271 2888
email: kerkindestad@protestant-utrecht.nl

Kopij kerkdiensten mailen naar: preekrooster@protestant-utrecht.nl

WIJKCORRESPONDENTEN

Citypastoraat Domkerk:
Bram Schriever
Eglise Wallonne (Pieterskerk):
Grietje Hofman
EUG Oekumenische
Studentengemeente (Janskerk):
Rik Boonstra
Jacobikerk: Hester van de Kaa
Marcus-Wilhelminawijk:
Anne-Marie Rutgers
Nicolaikerk: Steven Slappendel
Nieuwe Kerk: Annemieck
Schuitemaker-Blijdorp
Johannescentrumgemeente:
Anneke de Klerk
Pniëlkerk-Triumfatorkerk:
Henno Willering
Tuindorpkerk: Jan Verkerk
Zuilen: (Oranjekapel) Annemieck
Schuur (Bethelkerk) Tineke Zijlstra.

SLUITINGSTIJD

Tien dagen voor verschijning, berichten negen dagen voor verschijning 10.00 uur.

ADMINISTRATIE

Eykmanlaan 433, 3571 JR Utrecht
telefoon 2737 542
abonnement@protestant-utrecht.nl.
Voor een abonnement op Kerk in de Stad vragen wij per adres een bijdrage van 30 euro per jaar in de productie- en verzendkosten. Elk jaar ontvangt u in april een acceptgiro om de betaling te voldoen.

ADVERTENTIES

Eykmanlaan 433, 3571 JR Utrecht
telefoon 2737 542
Tarief op aanvraag, sluitingstijd tien dagen voor verschijning.
Aanleveren van advertenties: advertenties@protestant-utrecht.nl.

BANKRELATIE

Kerk in de Stad te Utrecht
ING 766042.

GRAFISCHE VERZORGING

theologische uitgeverij Narratio®, Gorinchem
www.narratio.nl